

31.12.2002

888/4/00

Ratkaisija: Oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Kaija Tanttinen-Laakkonen

LASTENPSYKIATRISTEN TUTKIMUSTEN SUORITTAMINEN

1

KANTELU

A arvostelee eduskunnan oikeusasiamiehelle 29.3.2000 osoittamassaan kantelukirjoituksessa yliopistollisen keskussairaalan lastenpsykiatrian yksikön ylilääkärin B:n ja erikoislääkärin C:n menettelyä lastenpsykiatristen tutkimusten suorittamisessa hänen lapsilleen D:lle ja E:lle. A täydensi kanteluaan 12.6.2000 ja 6.2.2001 päiväämissään lisäkirjeissä.

A pyytää oikeusasiamiestä tutkimaan mm., menettelivätkö tutkijat lainmukaisesti, kun hänen oikeuttaan lastensa yksinhuoltajana saada tietoja lastenpsykiatrista tutkimuksista ja niistä potilasasiakirjoihin tehdyistä merkinnöistä rajoitettiin ja kun hänen alaikäisille lapsilleen annettiin tiedoksi sosiaaliviranomaiselle asiassa toimitetut selvitykset.

3

RATKAISU

3.1

Tapahtumat

Selvityksen mukaan D:n (s.1987) ja E:n (s. 1989) lastenpsykiatriset tutkimukset käynnistyivät yliopistollisen keskussairaalan lastenpsykiatrian yksikössä kaupungin sosiaalikeskuksen pyydettyä 9.2.1999 tutkimuksia lasten psyykkisen tilanteen selvittämiseksi. Sosiaalikeskuksen laatimassa lähetteessä pyydettiin selvitystä myös niistä toimenpiteistä ja tukitoimista, jotka parhaiten tukisivat lasten tervettä kehitystä.

D:lle ja E:lle suoritetuista tutkimuksista vastasivat ylilääkäri B ja lastenpsykiatrian erikoislääkäri C.

Tutkimukset aloitettiin työntekijäneuvottelulla 17.3.1999. D:n ja E:n vanhempia A:ta ja F:ää tavattiin yhdessä ja erikseen. D:tä tavattiin kolme kertaa ja E:tä neljä kertaa. Vanhempien ja lasten tutkimukset suoritettiin 28.4. - 29.6.1999 välisenä aikana. Tutkimukset jatkuivat lokakuussa, jolloin lapsia tavattiin yhdessä heidän isänsä kanssa. Tarkoituksena oli tavata lapsia myös yhdessä heidän äitinsä kanssa, mutta lapset eivät suostuneet tapaamiseen ilman isäänsä.

Ylilääkäri B ja erikoislääkäri C antoivat kaupungin sosiaalikeskuksen pyytämän selvityksen 29.11.1999 ja uuden selvityksen 16./18.2.2000. Lasten huoltajuuteen ei otettu kantaa 29.11.1999 päivätyssä selvityksessä, mutta siinä suositeltiin heidän asumistaan isän luona ja tapaamistaan äidin kanssa. Selvityksessä, joka oli päivätty 16./18.2.2000, katsottiin, että lasten huoltajuus olisi siirrettävä heidän isälleen ja että äidin tapaamisia ei tulisi järjestää ennen kuin lasten huoltajuus olisi ratkaistu. Tässä selvityksessä otettiin aikaisemmasta selvityksestä poiketen kantaa lasten

huoltajuuteen, koska tutkimusten suorittajien käsitys äidin luotettavuudesta oli muuttunut.

3.2

Huoltajan tiedonsaantioikeus

3.2.1

Huoltajan oikeus saada tieto tutkimussuunnitelmasta ja tutkimusten viipymisestä

A katsoo, että hänelle olisi lastensa yksinhuoltajana tullut kertoa heille suunnitelluista tutkimuskäynneistä ja niihin tehdyistä muutoksista.

Selvityksen mukaan tutkimusten alkaessa vanhemmille ilmoitettiin alkuperäinen tutkimussuunnitelma. Suunnitelmaa kuitenkin muutettiin E:n osalta siten, että hänen tutkimusaikojaan lisättiin yhdellä käyntikerralla, josta ei kerrottu hänen äidilleen.

Terveystieteiden tutkimuskeskuksen käsityksen mukaan suoritettujen tutkimusten laatu ei kuitenkaan muuttunut tuon lisäkäynnin vuoksi. Kyseessä oli hyvin tavallinen yhden käyntikerran lisäys sovitun tutkimussuunnitelmaan. Oikeusturvakeskukseen käsityksen mukaan lisäkäynnistä ilmoittamatta jättämistä äidille ei voida pitää virheellisenä menettelynä. Oikeusturvakeskus toteaa lisäksi, että E asui isänsä luona, joka käytännössä huolehti hänen kuljettamisestaan tutkimuksiin.

Lasten huoltajalle, A:lle oli asianmukaisesti kerrottu alkuperäisestä tutkimussuunnitelmasta. Käsitykseni mukaan olisi ollut perusteltua ilmoittaa hänelle myös E:lle järjestetystä lisäkäynnistä ja siis tutkimussuunnitelman muuttamisesta tältä osin.

Lasten ja vanhempien yksilötutkimukset saatettiin päätökseen kesäkuussa 1999. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen käsityksen mukaan tuossa vaiheessa olisi ollut asianmukaista kertoa vanhemmille tutkimusten jatkumisen ajankohdasta ja myös siitä, milloin heillä olisi ollut mahdollisuus kuulla tutkimustuloksista. Tutkimusten viivästyminen oli selvityksen mukaan johtunut tiedossa olevasta työtilanteesta, josta vanhempia olisi ollut myös aiheellista informoida etukäteen. Yhdyn tähän Terveystieteiden tutkimuskeskuksen käsitykseen.

Asiakirjoista käytettävissä olevasta selvityksestä ilmenee, että tutkimusten tekemistä elokuussa 1999 siirsi myös vastauksen odottaminen ylilääkäri B:n tekemään selvityspyyntöön yliopistollisen keskussairaalan johtoryhmälle siitä, voiko pitkittyneisiin oikeudenkäynteihin liittyvistä työläistä lastenpsykiatrisista tutkimuksista kieltäytyä. Käsitykseni mukaan tuollaisen selvityspyynnön tekeminen ei kuitenkaan saisi viivyttää sosiaalihuollon viranomaisten pyytämiä lastenpsykiatrisia selvityksiä.

3.2.2

Tietojen antaminen huoltajalle lasten tutkimustuloksista ja heitä koskevista potilasasiakirjoista

3.2.2.1

Tietojen antaminen puhelimitse

A arvostelee myös sitä, että erikoislääkäri C ei antanut hänelle tietoja lastensa yksilötutkimusten tuloksista hänen tiedustellessaan niitä puhelimitse 16.9.1999, vaan tämä oli todennut varaavansa hänelle käyntiajan tulosten kuulemista varten.

Oikeusturvakeskus toteaa C:n noudattaneen tavanomaista käytäntöä. Lastenpsykiatriset tutkimukset ovat somaattisia tutkimuksia laajempialaisia ja ne koskevat lapsen persoonallisuutta ja elämäntilannetta, jolloin on tärkeitä kertoa tutkimuksen tuloksista vanhemmalle tämän läsnä ollessa.

Näitä asioita voidaan keskustelussa tarkentaa vanhemmalta, jolla on myös mahdollisuus esittää myös omia näkemyksiään. Näin voidaan oikeusturvakeskuksen käsityksen mukaan varmistaa, että asia tulee ymmärretyksi puolin ja toisin.

Saadun selvityksen perusteella katson, että asiassa ei tältä osin ole ilmennyt lainvastaista menettelyä tai velvollisuuksien laiminlyöntiä, kun vielä otetaan erityisesti huomioon se, että erikoislääkäri C oli kuitenkin tuossa yhteydessä ilmoittanut A:lle, etteivät pojat ole psyykkisesti häiriintyneitä.

3.2.2.2

Kieltäytymisperusteet

Kantelukirjoituksen mukaan A pyysi samalla puhelimitse 16.9.1999 jäljennöksiä lapsiaan koskevista potilasasiakirjoista. Ylilääkäri B kieltäytyi 29.9.1999 toimittamasta pyydettyjä jäljennöksiä ensiksi, koska oli perusteltua aihetta olettaa, että lapset olisivat kieltäneet tietojen luovuttamisen heidän äidilleen, jos heiltä olisi pyydetty siihen lupa, ja toiseksi, koska tietojen luovuttaminen olisi haitannut keskeneräisten lastenpsykiatristen tutkimusten suorittamista.

Oikeusohjeet

Huoltajan tai muun lapsen laillisen edustajan oikeus saada tietoja alaikäisen potilaan terveydentilasta riippuu ensinnäkin siitä, katsotaanko alaikäisen kykenevän määräämään itseään koskevista asioista. Jos alaikäisen katsotaan kykenevän käyttämään itsemääräämisoikeuttaan, hän voi pätevästi antaa potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (jälj. potilaslaki, 785/1992) 13 §:ssä tarkoitetun kirjallisen suostumuksen itseään koskevien potilastietojen luovuttamiseen. Jos hän ei anna suostumustaan, huoltaja tai muu laillinen edustaja on potilaslain 13 §:ssä tarkoitetun sivullisen asemassa eikä hänellä ole oikeutta saada tietoja.

Potilaslain mukaan alaikäistä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan, jos hän ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan (potilaslain 7 §:n 1 momentti). Tällaisessa tapauksessa hänellä on potilaslain 5 §:ssä tarkoitettu tiedonsaantioikeus terveydentilastaan ja hoitoon liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan. Hänellä on niin ikään oikeus henkilötietolain (523/1999) nojalla tarkastaa häntä itseään koskevat potilasasiakirjoissa olevat tiedot. Lisäksi alaikäisellä on tällaisessa tapauksessa oikeus kieltää terveydentilaansa ja hoitoonsa koskevien tietojen antaminen huoltajalleen tai muulle lailliselle edustajalleen (potilaslain 9 §:n 2 momentti).

Alaikäisen itsemääräämisoikeuden edellytykset kussakin yksittäistapauksessa jäävät lääkärin ja muun terveydenhuollon ammattihenkilön harkinnan varaan. Kunkin yksittäistapauksen ratkaisuun vaikuttavat alaikäisen potilaan henkilöstä johtuvat seikat ja potilaan hoidon tarpeen laajuus ja luonne sekä asian merkitys alaikäisen potilaan elämän ja tulevaisuuden kannalta. Terveydenhuollon ammattihenkilön tulee harkinnassaan ottaa huomioon toisaalta se, kykeneekö alaikäinen potilas itsenäisesti päättämään hoidostaan ja toisaalta myös se, että alaikäinen voi itsemääräämisoikeutensa vedoten kieltää tiedonsaannin hänen huoltajaltaan tai muulta lailliselta edustajaltaan. Arvioinnissa on otettava huomioon luonnollisesti myös se, onko ratkaisun vaikutus huoltajan tiedonsaantioikeuteen lapsen edun mukainen.

Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on potilaslain mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa (potilaslain 7 §:n 2 momentti). Tällöin huoltajalla tai muulla laillisella edustajalla on potilaslain 5 §:ssä tarkoitettu tiedonsaantioikeus ja myös toimivalta tarkastaa henkilötietolain nojalla alaikäistä koskevia potilasasiakirjoja potilaslain 13 §:n salassapitovelvollisuutta koskevan säännöksen rajoittamatta tätä oikeutta.

Tarkastusoikeutta voidaan kuitenkin rajoittaa, jos vajaavaltaisen yksityisyyden suoja katsotaan henkilötietolain 27 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetuksi erittäin tärkeäksi yksityiseksi eduksi, jonka vuoksi tarkastusoikeus voitaisiin evätä. Tarkastusoikeutta ei nimittäin kyseisen säännöksen mukaan ole, jos tiedon antamisesta saattaisi aiheutua vakavaa vaaraa rekisteröidyn terveydelle tai hoidolle taikka jonkun muun oikeuksille. Myös viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (jälj. julkisuuslaki, 621/1999) asianosaisjulkisuutta koskevat säännökset voivat olla alaikäisen potilaan huoltajan tiedonsaantioikeuden perusteena.

Huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 4 §:n 3 momentin mukaan, jollei laissa ole toisin säädetty. Tämä säännös siis syrjäytyy potilaslain 7 §:n 1 momentin nojalla, jos alaikäisen itsemääräämisoikeuden edellytykset täyttyvät, mutta tulee sovellettavaksi potilaslain 7 §:n 2 momentissa tarkoitettussa tilanteessa, kun alaikäistä potilasta hoidetaan yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa kanssa.

Rekisterinpitäjän on henkilötietolain 28 §:n 2 momentin mukaan ilman aiheetonta viivytystä annettava tiedot pyydettyä kirjallisesti. Tiedot on annettava ymmärrettävässä muodossa. Jos rekisterinpitäjä kieltäytyy antamasta tietoja, hänen on annettava tästä kirjallinen todistus. Todistuksessa on mainittava myös ne syyt, joiden vuoksi tarkastusoikeus on evätty. Tarkastusoikeuden epäämisen veroisena pidetään sitä, että rekisterinpitäjä ei ole kolmen kuukauden kuluessa pyynnön esittämisestä antanut kirjallista vastausta rekisteröidylle. Rekisteröity voi saattaa asian tietosuojavaltuutetun käsiteltäväksi.

Johtopäätökset

Ylilääkäri B perusteli siis 29.9.1999 tekemäänsä päätöstä olla antamatta tietoja lasten huoltajalle ensinnäkin lasten oletetulla kiellolla. Hän siis katsoi, että vuosina 1987 ja 1989 syntyneet lapset kykenivät määräämään itseään koskevista asioista. Vaikka tätä arviota ei voitaisikaan asettaa kyseenalaiseksi siitä huolimatta, että lapset olivat käsitykseni mukaan erittäin nuoria määräämään potilaslaissa tarkoitettulla tavalla itseään koskevista asioista, totean kuitenkin, että tietojen antamisesta kieltäytymistä ei voida perustaa oletettuun kieltoon. Tämän vuoksi ylilääkäri B:n menettely hänen kieltäytyessään tietojen antamisesta A:lle tällä perusteella on ollut lainvastaista. Potilaslain 9 §:n 2 momentti edellyttää nimenomaan, että lapsi on *pätevästi kieltänyt* tietojen luovuttamisen huoltajalleen.

Toiseksi ylilääkäri B perusteli päätöstään sillä, että tietojen luovuttaminen olisi haitannut keskeneräisiä lastenpsykiatrisia tutkimuksia. Se, että tietojen luovuttaminen olisi haitannut keskeneräisiä lastenpsykiatrisia tutkimuksia, ei käsitykseni mukaan kuitenkaan ole henkilötietolain 27 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu kieltäytymisperuste.

3.2.2.3

Oikeus saada tieto toisen vanhemman henkilökohtaisista muistiinpanoista

Tutkimusten päätyttyä lokakuussa 1999 A:lle toimitettiin jäljennökset lapsia koskevista potilasasiakirjoista. Kantelukirjoituksen mukaan hän ei kuitenkaan saanut kaikkia pyytämäänsä asiakirjoja, esim. eräitä testimateriaaleja ja yhteenvetoja. Professori B:n selvityksen mukaan A:n mainitsema testimateriaali käsittää ainoastaan muutamia piirustuksia, joista voidaan toimittaa hänelle jäljennökset.

Ylilääkäri B:n ja erikoislääkäri C:n mukaan A:n pyytämät yhteenvedot sen sijaan ovat F:n laatimia henkilökohtaisia muistiinpanoja, jotka eivät kuulu potilasasiakirjoihin. B:n ja C:n mukaan näitä muistiinpanoja ei käytetty lainkaan tutkimuksessa. B ja C toteavat, että A:lla ei ole oikeutta saada

jäljennöksiä näistä muistiinpanoista.

Oikeusohjeet

Julkisuuslain 5 §:n mukaan viranomaisen asiakirjalla tarkoitetaan viranomaisen hallussa olevaa asiakirjaa, jonka viranomainen tai sen palveluksessa oleva on laatinut taikka joka on toimitettu viranomaiselle asian käsittelyä varten tai muuten sen toimialaan tai tehtäviin kuuluvassa asiassa.

Julkisuuslain 14 §:ssä säädetään asiakirjan antamisesta. Säännöksen mukaan viranomaisen asiakirjan antamisesta päättää se viranomainen, jonka hallussa asiakirja on, jollei toisin säädetä. Tiedon asiakirjan sisällöstä antaa se viranomaisen henkilöstöön kuuluva, jolle viranomainen on tämän tehtävän määrännyt tai jolle se hänen asemansa ja tehtäviensä vuoksi muuten kuuluu (julkisuuslain 14 §:n 1 ja 2 momentti).

Jos virkamies kieltäytyy antamasta pyydettyä tietoa, hänen on: 1) ilmoitettava tiedon pyytäjälle kieltäytymisen syy; 2) annettava tieto siitä, että asia voidaan saattaa viranomaisen ratkaistavaksi; 3) tiedusteltava asian kirjallisesti vireille saattaneelta tiedon pyytäjältä, haluaako hän asian siirrettäväksi viranomaisen ratkaistavaksi; sekä 4) annettava tieto käsittelyn johdosta perittävistä maksuisista (julkisuuslain 14 §:n 3 momentti).

Johtopäätös

Käsitykseni mukaan nyt kysymyksessä olevat F:n laatimat ja yliopistollisen keskussairaalan lastenpsykiatrian yksikköön sen tehtäviin kuuluvassa asiassa toimittamat muistiinpanot ovat julkisuuslain 5 §:ssä tarkoitettuja viranomaisen asiakirjoja. Jos virkamies kieltäytyy antamasta niistä tietoja, hänen tulee menetellä julkisuuslain 14 §:n 3 momentissa säädetyllä tavalla.

3.2.2.4

Asiakirjapyyntöä ilmoittaminen

A tiedustelee myös, oliko asianmukaista, että hänen pyynnöstään saada jäljennökset potilasasiakirjoista, ilmoitettiin hänen lapsilleen ja heidän isälleen.

Oikeusturvakeskus toteaa, että lastenpsykiatriset potilasasiakirjat sisältävät tietoja molemmista vanhemmista. Oikeusturvakeskuksen mukaan tavanomainen käytäntö varsinkin riita-asioissa on informoida asianomaista vanhempaa tietojen luovuttamisesta toiselle vanhemmalle, jotta asianomainen vanhempi olisi tietoinen häntä itseään koskevien tietojen luovuttamisesta toiselle vanhemmalle. Oikeusturvakeskus toteaa edelleen, että A:lle ei kuitenkaan luovutettu hänen pyytämäänsä tietoja ennen tutkimuksen päättymistä. Näin ollen ei ollut myöskään perusteita ilmoittaa hänen pyynnöstään hänen lapsilleen ja heidän isälleen.

Yhdyn Terveystieteiden oikeusturvakeskuksen näkemykseen siitä, ettei lastenpsykiatrian yksiköllä ollut perusteita ilmoittaa A:n asiakirjapyyntöä hänen lapsilleen ja heidän isälleen, koska A:lle ei luovutettu jäljennöksiä hänen pyytämistään asiakirjoista.

3.3

Potilasasiakirjamerkinnot

A arvostelee sitä, että potilasasiakirjoihin on kirjattu lukuisia virheellisiä, harhaanjohtavia ja puutteellisia tietoja.

Oikeusohjeet

Potilaslain 12 §:n mukaan, sellaisena kuin se oli voimassa tapahtuma-aikana, terveydenhuollon ammattihenkilön oli laadittava ja säilytettävä potilasasiakirjat siten kuin sosiaali- ja terveysministeriö määräsi. Tapahtuma-aikana olivat voimassa potilasasiakirjojen laatimista ja säilyttämistä koskevat sosiaali- ja terveysministeriön määräykset (1993:7).

Potilasasiakirjojen laatimisesta sekä niiden ja muun hoitoon liittyvän materiaalin säilyttämisestä säädetään nyttemmin 1.3.2001 voimaan tulleella sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella (99/2001), joka on korvannut ministeriön edellä mainitun määräyksen. Asetuksessa säädetään potilasasiakirjamerkintöjä koskevista keskeisistä periaatteista ja vaatimuksista (7 §).

Potilasasiakirjoihin tulee merkitä potilaan hyvän hoidon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan turvaamiseksi tarpeelliset sekä laajuudeltaan riittävät tiedot. Merkintöjen tulee olla selkeitä ja ymmärrettäviä ja niitä tehtäessä saa käyttää vain yleisesti tunnettuja ja hyväksytyjä käsitteitä ja lyhenteitä. Potilasasiakirjaan tulee merkitä tietojen lähde, jos tieto ei perustu ammattihenkilön omiin tutkimushavaintoihin. Henkilötietolaissa tarkoitettuja arkaluonteisia tietoja sekä muita henkilöitä kuin potilasta itseään koskevia tietoja saa merkitä potilasasiakirjoihin vain, jos ne ovat potilaan hoidon kannalta välttämättömiä (asetuksen 7 §:n 1 ja 3 momentti).

Potilasasiakirjoihin tehtävien merkintöjen tulee olla virheettömiä siten kuin henkilötietolain 9 §:ssä säädetään (asetuksen 7 §:n 2 momentti). Henkilötietolain 9 §:n mukaan rekisterinpitäjän on huolehdittava siitä, ettei virheellisiä, epätäydellisiä tai vanhentuneita henkilötietoja käsitellä (*virheettömyysvaatimus*). Rekisterinpitäjän velvollisuutta arvioitaessa on otettava huomioon henkilötietojen käsittelyn tarkoitus sekä käsittelyn merkitys rekisteröidyn yksityisyyden suojalle.

Potilasasiakirjoissa olevien tietojen korjaamiseen sovelletaan, mitä henkilötietolain 29 §:ssä säädetään (asetuksen 20 §). Henkilötietolain 29 §:n mukaan rekisterinpitäjän on ilman aiheetonta viivytystä oma-aloitteisesti tai rekisteröidyn vaatimuksesta oikaistava, poistettava tai täydennettävä rekisterissä oleva, käsittelyn tarkoituksen kannalta virheellinen, tarpeeton, puutteellinen tai vanhentunut henkilötieto. Jos rekisterinpitäjä ei hyväksy rekisteröidyn vaatimusta tiedon korjaamisesta, hänen on annettava asiasta kirjallinen todistus. Todistuksessa on mainittava myös ne syyt, joiden vuoksi vaatimusta ei ole hyväksytty. Rekisteröity voi saattaa asian tietosuojavaltuutetun käsiteltäväksi.

Potilasasiakirjamerkintöjen korjaaminen tulee tehdä siten, että sekä alkuperäinen että korjattu merkintä ovat myöhemmin luettavissa. Korjauksen tekijän nimi, virka-asema, korjauksentekopäivä ja korjauksen peruste tulee merkitä potilasasiakirjoihin. Kun potilasasiakirjoista poistetaan potilaan hoidon kannalta tarpeeton tieto, potilasasiakirjoihin tulee tehdä merkintä siitä, sen tekijästä ja poistamisajankohdasta (asetuksen 20 §:n 2 ja 3 momentti).

Johtopäätös

Oikeusturvakeskuksen käsityksen mukaan A:n mainitsevat puutteet ja virheet eivät kuitenkaan olleet merkitseviä tutkimuksen kulun tai tulosten kannalta.

Käsitykseni mukaan selvät virheet esim. tapahtumien päivämäärissä (kotikäynti 14.12.1998) tulee korjata potilasasiakirjoihin. A:n mainitsemien muiden virheiden ja puutteiden osalta rekisterinpitäjän on meneteltävä henkilötietolain 29 §:ssä ja sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa säädettyllä tavalla, jos rekisterinpitäjä ei hyväksy vaatimusta tiedon korjaamisesta.

3.4

Sosiaaliviranomaiselle annetut selvitykset ja niiden antaminen tiedoksi lapsille

3.4.1

"Huoltajuuslausunnon" antaminen

A tiedustelee vielä sitä, menettelivätkö tutkijat oikein, kun he oma-aloitteisesti ilman kenenkään pyyntöä hänelle kertomatta päättivät antaa sosiaaliviranomaiselle asiassa huoltajuuslausunnon.

Ylilääkäri B:n ja erikoislääkäri C:n mukaan huoltajuuteen liittyvää lausuntoa ei ollut pyydetty eikä sellaista myöskään missään vaiheessa annettu. Sosiaaliviranomaisille annettiin pyydetty selvitys (29.11.1999) ja sitä täydentävä lisäselvitys (16./18.2.2000). Selvitykset sisälsivät alkuperäisen pyynnön mukaisesti suosituksia ja toimenpide-ehdotuksia, jotka liittyivät poikien tervettä kehitystä tukeviin toimenpiteisiin ja tukitoimiin. Koska lausuntoa huoltajuudesta ei ollut pyydetty, tutkimuksessa ei B:n ja C:n mukaan myöskään kiinnitetty erityistä huomiota entisten puolisoitten senhetkisiin asumis- ja muihin ulkoisiin elämänolosuhteisiin.

Oikeusturvakeskus toteaa käsityksensä, että jos lastenpsykiatrisen tutkimuksen aikana tulee esiin kysymys huoltajuudesta, sen siirrosta tai tapaamiskäytäntöjen muuttamisesta, asiasta olisi tiedotettava vanhemmille ja keskusteltava heidän kanssaan asiasta. A:ta olisikin tullut oikeusturvakeskuksen käsityksen mukaan kuulla ennen uuden 16./18.2.2000 päivätyn lausunnon laatimista.

Käsitykseni mukaan tutkijoiden olisi tullut ehdottomasti kuulla A:ta ennen uuden selvityksen antamista sosiaaliviranomaiselle, koska se, että A ei ollut kertonut tutkijoille raskaudestaan eikä omavaltaista huostaanottoa koskevan oikeudenkäynnin jatkumisesta, oli vaikuttanut ratkaisevasti heidän käsitykseensä hänestä henkilönä ja koska uuden selvityksen antamista ja siinä esitettyjä johtopäätöksiä perusteltiin nimenomaan näillä seikoilla.

3.4.2

Selvitysten antaminen tiedoksi lapsille

A arvostelee sitä, että suoritetuista tutkimuksista laaditut lausunnot annettiin tiedoksi myös hänen lapsilleen, jotka elivät äärimmäisessä lojaliteettiristiriidassa vanhempinsa.

Ylilääkäri B ja erikoislääkäri C toteavat selvityksessään kliinisen käytännön ja kokemuksen osoittaneen, että lastenpsykiatrisissa tutkimusprosesseissa on pyrittävä kaikin keinoin välttämään tilanteita, jotka synnyttävät "selän takana toimimisen tunnelmaa", koska sellainen murentaa tutkimuksen luotettavuutta. Tästä syystä sosiaaliviranomaisille lähetetyt selvitykset annettiin tiedoksi sekä vanhemmille että pojille. Näin meneteltiin myös, koska vuosina 1987 ja 1989 syntyneet pojat oli katsottu kykeneviksi päättämään hoidostaan. Lisäksi haluttiin varmistaa, että pojat eivät jää tiedonsaannissaan riippuvaisiksi vanhempiansa ratkaisusta. B:n ja C:n mukaan yksi tekijä liittyi vielä hoidollisiin näkökohtiin, joita ei voinut sulkea pois siitä huolimatta, että kyseessä oli tutkimus. Sillä seikalla, että vanhemmat ja lapset saivat samanlaisen tiedon tutkimustuloksista, arvioitiin olevan myönteistä vaikutusta heidän keskinäisten suhteidensa kannalta.

Oikeusturvakeskus toteaa, että potilaalla, myös lapsipotilaalla on oikeus tietää häntä koskevat tutkimustulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset. Se toteaa edelleen, että D:lle ja E:lle suoritettussa tutkimuksessa tehtiin johtopäätöksiä myös vanhemmista ja esimerkiksi äidin luotettavuudesta. Tällaisen tiedon saattaminen alaikäisten lasten tietoon on oikeusturvakeskuksen käsityksen mukaan arveluttavaa varsinkin tilanteessa, jossa lapset ovat vaikeassa lojaliteettiristiriidassa vanhempinsa. Lapsille olisikin pitänyt suullisesti kertoa heitä itseään ja heidän psyykkistä tilannettaan koske-

vat tulokset, samoin kuin heidän asumiseensa, äidin tapaamisiin ja perheterapiaan liittyvät suositukset. Varsinaiset lausunnot olisi tullut toimittaa vain vanhemmille.

Ylilääkäri B:n ja erikoislääkäri C:n kaupungin sosiaalikeskukselle antamat selvitykset ovat julkisuuslain 5 §:ssä tarkoitettuja viranomaisen asiakirjoja. Ne ovat toisaalta myös potilasasiakirjoihin kuuluvia selvityksiä. Alaikäisen oikeus saada tieto näistä selvityksistä voi perustua potilaslakiin ja henkilötietolakiin sekä julkisuuslakiin. Tiedonsaantioikeus voidaan evätä kahden viimeksi mainitun lain nojalla lähes samanlaisilla perusteilla. Henkilötietolaissa (27 §:n 1 momentin 2 kohta) säädettyjä tarkastusoikeuden epäämisperusteita on selostettu edellä kohdassa 3.2.2.2.

Alaikäisen oikeus saada tietoja julkisuuslain 12 §:n nojalla määräytyy hänen itsemääräämisoikeuttaan koskevien säännösten perusteella eli lähtökohtaisesti samoilla periaatteilla kuin edellä kohdassa 3.2.2.2 on esitetty henkilötietolaissa säädetyn tarkastusoikeuden yhteydessä. Julkisuuslain 12 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada tieto hänestä itsestään viranomaisen asiakirjaan sisällyttävistä tiedoista lain 11 §:n 2 ja 3 momentissa säädettyin rajoituksin, jollei laissa toisin säädetä.

Julkisuuslain 11 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan tiedonsaantioikeutta ei ole asiakirjaan, josta tiedon antaminen olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua taikka lapsen etua tai muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

Johtopäätös

Ylilääkäri B ja erikoislääkäri C perustelivat sosiaaliviranomaisille lähetettyjen selvitysten antamista tiedoksi lapsille sillä, että heidät oli katsottu kykeneviksi päättämään hoidostaan. Tietojen antamista puolsivat myös lastenpsykiatrisissa tutkimusprosesseissa noudatettava avoimuuden periaate ja halu varmistua siitä, että pojat eivät jää tiedonsaannissaan riippuvaisiksi vanhempiensa ratkaisuista. Tietojen antamista puolsivat B:n ja C:n mukaan niin ikään hoidolliset näkökohdat. Tietojen antamisen arvioitiin lisäksi kehittävän myönteisesti lasten ja heidän vanhempiensa keskinäisiä suhteita.

Terveystieteiden tutkimuskeskus toteaa asiantuntijalausunnossaan, että lapsille suoritettussa tutkimuksessa tehtiin toisaalta johtopäätöksiä myös vanhemmista ja esimerkiksi äidin luotettavuudesta. Tällaisen tiedon saattaminen alaikäisten lasten tietoon on oikeusturvakeskuksen käsityksen mukaan arveluttavaa varsinkin tilanteessa, jossa lapset ovat vaikeassa lojaliteettiristiriidassa vanhempiinsa. Lapsille olisikin oikeusturvakeskuksen käsityksen mukaan pitänyt suullisesti kertoa heitä itseään ja heidän psyykkistä tilannettaan koskevat tulokset, samoin kuin heidän asumiseensa, äidin tapaamisiin ja perheterapiaan liittyvät suositukset ja toimittaa varsinaiset lausunnot vain vanhemmille.

Sen selvittäminen, onko tiedon antaminen asiakirjasta vastoin lapsen etua tai muuta erittäin tärkeää yksityistä etua, edellyttää aina tapauskohtaista harkintaa. Viranomaisen tapauskohtaisessa kokonaisharkinnassa on pyrittävä sovittamaan yhteen yksilön oikeusturvan kannalta keskeinen vaatimus oikeudesta saada tietää itseään koskevan ratkaisun perusteet ja toista koskevat tärkeät edut. Tässä yhteydessä tulee myös kiinnittää huomiota toista koskeviin salassapidettäviin tietoihin.

Julkisuuslakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että lapsen edun mainitsemista erikseen ao. lainkohdassa on pidettävä tärkeänä viranomaisten huomion kiinnittämiseksi lapsen asemaan sellaisissa tilanteissa, joissa vajaanlaisen ja hänen laillisen edustajansa edut voivat olla vastakkaisia (HE 30/1998 vp, s. 67).

Lapsen etu tulee ottaa huomioon tehtäessä häntä koskevia ratkaisuja. Lapsen edun ensisijaisuutta

lastan koskevan lainsäädännön tulkintaperiaatteena edellyttää lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, jonka 3 (1) artiklassa veloitetaan asettamaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelimien toimissa lapsen etu ensisijalle.

Ylilääkäri B ja erikoislääkäri C ovat edellä kuvatulla tavalla perustelleet tietojen antamista lapsille. Toisaalta Terveystieteiden tutkimuskeskus ja sen pysyvä asiantuntija, lastenpsykiatrian erikoislääkäri on katsonut selvitysten antamisen olleen arveluttavaa tilanteessa, jossa lapset olivat vaikeassa lojaliteettiristiriidassa vanhempiinsa ja jossa selvitykset sisälsivät johtopäätöksiä myös vanhemmista ja esimerkiksi äidin luotettavuudesta.

Asiassa olisikin käsitykseni mukaan voitu lapsen edun näkökulmasta päätyä perustellusti myös oikeusturvakeskuksen ja sen pysyvän asiantuntijan esittämään näkemykseen tietojen antamisesta ja niiden antamistavasta ja siten pidättyä selvitysten antamisesta sellaisinaan lapsille.

3.5

Terveystieteiden tutkimuskeskuksen velvollisuus antaa tietoja ja selvityksiä sosiaaliviranomaiselle

Ylilääkäri B on 26.10.1999 päivätyssä kirjeessään yliopistollisen keskussairaalan johtavalle lääkärille todennut, että tutkimusten tekemistä elokuussa 1999 siirsi myös vastauksen odottaminen hänen keskussairaalan johtoryhmälle tekemäänsä selvityspyyntöön siitä, voiko pitkittyneisiin oikeudenkäynteihinliittyvistä työläistä lastenpsykiatrisista tutkimuksista kieltäytyä. Samassa yhteydessä B toteaa, että jos ko. asiaa koskeva lähete tulisi nyt poliklinikalle, tutkimuksen tekemiseen ei ryhdyttäisi.

Yliopistollisen keskussairaalan velvollisuus antaa sosiaaliviranomaisen pyytämät tiedot ja selvitykset perustui sosiaalihuoltolain (710/1982) tapahtuma-aikaan voimassa olleeseen 56 §:ään. Säännöksen mukaan mm. kunnan viranomainen ja sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai laitos olivat velvollisia pyynnöstä antamaan maksutta sosiaalihuollon viranomaisille näiden tehtävien suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja selvitykset. Vuodesta 2001 lähtien sosiaalihuollon viranomaisen tiedonsaantioikeudesta on säädetty sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa (812/2000).

4

TOIMENPITEET

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain (197/2002)10 §:n 1 momentin nojalla annan ylilääkäri B:lle huomautuksen edellä kohdassa 3.2.2.2 selostetusta lainvastaisesta menettelystä. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Saatan edellä kohdissa 3.2.2.3, 3.2.2.4, 3.3 ja 3.4.1 esittämäni käsitykset ylilääkäri B:n ja lastenpsykiatrian erikoislääkäri C:n tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän heille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Samalla kiinnitän ylilääkäri B:n ja erikoislääkäri C:n huomiota vastaisen varalle siihen, mitä olen edellä kohdissa 3.2.1, 3.4.2 ja 3.5 lausunut huoltajan oikeudesta saada tieto tutkimussuunnitelmasta ja tutkimuksen viipymisestä, selvitysten antamisesta tiedoksi lapsille sekä terveydenhuollon toimintayksikön velvollisuudesta antaa tietoja ja selvityksiä sosiaaliviranomaiselle.

Kantelukirjoituksen liitteet palautetaan oheisena.